

УДК 37.091.2:614

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗНАТЬ ПРО ПОЖЕЖОГАСІННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

Черкашин О.В.

Національний університет цивільного захисту України

У статті досліджено навчальний матеріал з основ пожежогасіння для молодших школярів та надана оцінка ефективності його використання у виховному процесі. Акцентовано увагу на відповідності його змісту для використання школярами в практичній площині з точки зору практичної готовності до самозахисту. Розглянуто низку авторських доробок з вирішення завдань навчання дітей молодшого шкільного віку основним поняттям пожежогасіння. На основі аналізу навчально-методичної, наукової літератури щодо порушеної проблематики, зроблені висновки про систематизацію та необхідність єдиного підходу до вирішення означеної проблематики, а отже розробку нової системи організації навчання дітей основам пожежогасіння, що вимагає більш ґрунтовного наукового осмислення. Розкриті причини незнання молодшими школярами основ пожежної безпеки та надані методичні рекомендації щодо удосконалення формування у них протипожежних знань.

Ключові слова: формування знань про пожежогасіння, алгоритм правильних дій, навички пожежної безпеки, практичні відпрацювання, безпечна діяльність.

Постановка проблеми. Навчання дітей правилам пожежної безпеки – одне з найважливіших питань у сучасному житті суспільства. Згідно зі статистичними даними, тільки за останні п'ять років в Україні на пожежах загинуло 484 дитини; отримали травми 722 дитини та було врятовано 1499 дітей [9]. Така сумна картина говорить про необхідність вжиття невідкладних заходів по вдосконаленню системи виховної роботи з дітьми у сфері пожежної безпеки з метою реальних позитивних зрушень у підвищенні ефективності пожежної культури в сучасних умовах, що, своєю чергою, сприятиме досягненню передового світового рівня захисту дітей від пожеж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана нами проблема є актуалізованою в дослідженнях О. Ващенко [1], І. Гуріненко [3], В. Дивак [4], М. Удовенко [14] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед наукових досліджень у галузі навчання дітей пожежній безпеці ще недостатньо робіт, де б комплексно розглядалися всі її аспекти для формування у школярів знань про пожежогасіння та умінь і навичок з самозахисту свого життя у разі виникнення пожежної небезпеки.

Мета статті. Метою даної роботи є аналіз сучасного стану навчання молодших школярів пожежній безпеці та формування у них знань про пожежогасіння. Надання методичних рекомендацій щодо удосконалення формування у дітей молодшого шкільного віку знань про пожежогасіння.

Виклад основного матеріалу. В основі понятійно-категоріального апарату безпеки життєдіяльності лежить термін «пожежна безпека», який розглядається в головному діючому законодавчому документі – Кодексі цивільного захисту України (далі – Кодекс) «як відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю» [6, с. 3]. Окремого нормативного документу, присвяченого пожежній безпеці, що розглядав би поняття «забезпечення пожежної безпеки школярів», «пожежно-профілактична робота з дітьми», «навчання дітей пожеж-

ній безпеці», «формування у дітей знань, умінь та навичок з пожежної безпеки» та ін. сьогодні не існує. У статті 39 розділу 10 підрозділу 4 Кодексу прописано, що популяризація культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді покладається на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, громадськими організаціями шляхом:

- 1) проведення шкільних, районних (міських), обласних та всеукраїнських змагань з безпеки життєдіяльності;
- 2) проведення навчально-тренувальних зборів і польових таборів;
- 3) участі команд-переможниць у заходах міжнародного рівня з цих питань.

Навчання учнів молодших класів діям у надзвичайних ситуаціях та правилам пожежної безпеки є обов'язковим і здійснюється під час навчально-виховного процесу.

Для молодших класів питання пожежної безпеки включені до навчальної програми з «Основ здоров'я» [11]. Серед основних завдань вивчення предмета є формування в учнів знань про здоров'я, здоровий спосіб життя, безпечну поведінку, взаємозв'язок організму людини з природним, техногенним і соціальним оточенням; розвиток в учнів мотивації дбайливо ставитися до власного здоров'я, удосконалювати фізичний, соціальний, психічний і духовний його складники; виховання в учнів потреби у здоров'ї, що є важливою життєвою цінністю, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя; розвиток умінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків; набуття учнями власного здоров'язбережувального досвіду з урахуванням стану здоров'я; використання у повсякденному житті досвіду здоров'язбережувальної діяльності для власного здоров'я та здоров'я інших людей [11]. Однак, на жаль, не дивлячись на спектр теоретичного матеріалу з пожежної безпеки, з яким працюють молодші школярі, практичну реалі-

зацію здобутих протипожежних вмінь і навичок у виховній позакласній роботі, ми маємо доволі сумну статистичну картину щодо загибелі й травмування дітей у пожежах. Відтак процес формування знань про пожежогасіння в учнів молодших класів потребує значного вдосконалення.

На відсутність в учнів молодших класів сталих вмінь і навичок з протипожежної безпеки впливає низка факторів. По-перше, – це мала кількість годин, що відводиться на опрацювання теми «Пожежна безпека», та неможливість повноцінного практичного тренінгу отриманих теоретичних знань під час шкільних занять, усе ще невироблена методика навчання та відпрацювання чіткого алгоритму правильних дій під час виникнення пожежі. По-друге, авторами діючих підручників з основ здоров'я молодшим школярам пропонується теоретичний та практичний курс, у якому лише незначна частина матеріалу є пов'язаною з питаннями пожежної безпеки, відтак запропонований курс не охоплює повною мірою всі необхідні питання. Шкільний матеріал з пожежної безпеки складається з наступних тем: ознайомлення школярів з виникненнями загорянь та пожеж, як себе правильно вести, що робити, як загасити пожежу та ін., однак цей матеріал не відбиває сучасний стан протипожежної безпеки, більшість прикладів та порад щодо подолання пожежонебезпечних ситуацій, описані в діючих підручниках для 1–4 класів, не мають прив'язки до дійсно небезпечних ситуацій сьогодення. На допомогу шкільним вчителям було розроблено навчальні й навчально-методичні комплекси з питань протипожежної безпеки, зокрема у цьому контексті варто згадати напрацювання П. Воробієнко та ін. [2], С. Желібо [5], Н. Красоткіної [7], Н. Митохір, С. Янусь [8], М. Сороки та ін. [12], В. Теслі [13] та ін. Уваги заслуговує й посібник А. Обертинської, З. Огороднійчук та А. Сичевського [10], автори якого пропонують змістовний теоретичний та практичний матеріал у сфері пожежної безпеки для навчання молодших школярів.

Згадані автори пропонують власні методики самозбереження, виживання та безпечної поведінки школярів у різних небезпечних ситуаціях, які можуть трапитися в житті, у тому числі й під час виникнення пожеж. Як слушно пише С. Желібо, «проблема пожежної безпеки людини і всього суспільства в сучасних умовах набула особливої гостроти й актуальності. Ця тема обговорюється на сторінках газет і журналів, ученими, представниками громадськості, політичними діячами, тобто є об'єктом уваги всіх прошарків суспільства та держави» [5, с. 10]. Так, С. Желібо подає характеристику джерел і породжених ними небезпек, що впливають на здоров'я і життя людини в усіх сферах її діяльності та можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій. У його праці сформульовані основні захисні заходи та засоби, які забезпечують безпеку життєдіяльності людини. Значна увага приділена людині, її фізіологічним та психологічним особливостям, медико-біологічним та соціальним проблемам здоров'я. У своїй праці автор відмічає, що «мета пожежної безпеки полягає у тому, щоб сформувати в людини свідоме та відповідальне ставлення до питань особистої безпеки й безпеки тих, хто її оточує, навчити людину розпізнавати й оцінювати потенцій-

ні небезпеки, визначати шлях надійного захисту від них, уміти надавати допомогу в разі потреби собі та іншим, а також оперативно ліквідувати наслідки прояву небезпек у різноманітних сферах людської діяльності» [5, с. 17].

Більшість наявного навчально-методичного та наукового матеріалу з основ пожежної безпеки є призначеним для старшої вікової групи дітей та для дорослих. Разом із тим, українській педагогіці бракує навчально-методичних і наукових праць, присвячених проблемам формування вмінь, навичок і знань з пожежної безпеки для молодших школярів, у більшості випадків ця проблематика розглядається поверхнево, її напрямки не розкривають суті пожежної безпеки повною мірою, не прописується повний порядок дій дітей у разі виникнення пожежної небезпеки.

Корисним є також використання в навчанні кращих здобутків української методики формування протипожежних знань у школярів, що активно використовувалася протягом 1910–1990 років. У цей час виховний протипожежний потенціал набув значного масштабу. Формування у дітей протипожежних знань визначалося специфікою пожежно-профілактичної роботи та досягалося завдяки добре розробленій соціально-педагогічній системі. Перший соціально-педагогічний складник передбачав організацію роботи пожежних підрозділів з юнаками зі згоди батьків. Основною ідеєю цього складника була участь підлітків у реальній професійній пожежній діяльності. У цьому напрямку були два шляхи роботи з дітьми у сфері пожежної безпеки: професійні заняття в системі добровільних об'єднань (професійна підготовка) та поширення протипожежних знань у вигляді наочної агітації серед молодших дітей. У дітей формували навички та вміння евакуйовуватися у разі виникнення пожежі та евакуйовувати травмованих з осередку пожежі; правильно викликати пожежних; правильно використовувати первинні засоби пожежогасіння (вогнегасники), а також відпрацьовували порядок дій під час виникнення лісових пожеж.

Другий соціально-педагогічний складник характеризувався наданням дітям можливості реальної соціально-значимої діяльності в сфері пожежної безпеки, поглибленим навчанням дітей діям у разі виникнення пожежі. На юних пожежних покладалося завдання надавати допомогу органам Державного пожежного нагляду та добровільним пожежним товариствам при проведенні профілактичної роботи серед дітей, агітаційно-масової та виховної роботи, спрямованої на попередження виникнення пожеж від дитячих пустоців з вогнем, а також, у вигляді ігор, роз'яснення дітям алгоритму правильних дій.

Третій соціально-педагогічний складник пожежно-профілактичної та виховної роботи з дітьми передбачав створення особливого соціально-педагогічного середовища на основі патріотичних та моральних традицій Пожежної охорони.

Робота з формування у дітей знань та навичок з питань пожежної безпеки була масштабною і всеохоплюючою, основним був практичний складник, який передбачав серед усього іншого проведення крупних змагань між дітьми з моделюванням різних вигаданих ситуацій, які можуть трапитися у житті.

У 90-і роки ХХ століття відбувся перелом сформованої традиції з пожежно-профілактичної роботи підлітків, виховний потенціал та соціально-педагогічні умови формування знань та навичок пожежної безпеки не знайшли належної реалізації з низки причин, що, своєю чергою, і стало подальшим ростом пожеж з причин дитячих пустощів з вогнем, а також їх загибель та травмування. Це призвело до того, що в 2008 році Україна зайняла третє місце серед країн світу за найбільшою кількістю загиблих дітей на пожежах.

Тож сьогодні, звертаючись до проблеми навчання дітей пожежній безпеці, ми говоримо про те, що слід ґрунтовно й комплексно підходити до формування в дітей пожежобезпечної культури.

У сучасній школі для формування протипожежних вмінь і навичок використовуються різноманітні форми й методи роботи, основними серед яких є лекція, бесіда, показ наочного матеріалу під час уроків з основ здоров'я. Проте, на нашу думку, до цього переліку варто додати й інші форми та методи виховної роботи, як скажімо, екскурсії школярів у пожежну частину, виступи представників пожежної охорони на класних годинах, у пришкільних та літніх таборах.

Тематичні екскурсії в пожежну частину на етапі початкової школи є важливим складником організації навчання дітей окремими напрямків пожежної безпеки. Завдяки цій формі роботи діти починають краще розуміти важливість дотримання правил пожежної безпеки, усвідомлювати небезпеку пожежі та її наслідків, адже лише під час екскурсії діти отримують можливість поговорити про пожежі з професійними рятувальниками, розібрати негативні моменти виникнення небезпечних ситуацій, проаналізувати необхідність придбання знань щодо профілактики виникнення пожеж, правильного алгоритму дій, виходячи з реальних прикладів життєвих ситуацій, про які розкажуть фахівці в процесі екскурсії. Побачивши наочно статистику дзвінків за добу до Служби порятунку, діти матимуть можливість краще усвідомлювати шкоду від фальшивих (хибних) дзвінків; розуміти наскільки важлива достовірна та повна інформація про пожежу, або подію; знати, що слід казати, викликаючи пожежних; та розуміти важливість швидкого прийому інформації та передачі її рятувальникам заради безпеки свого життя та життя оточуючих людей. Важливим фактом для усвідомлення стане те, що незнання усіх необхідних даних про місце виникнення пожежі, координат місцевості, де виникла пожежа, призведе до затримок у роботі рятувальників, і це, своєю чергою, може спричинити трагічні наслідки. У той же час діти матимуть змогу перевірити власні, уже наявні, знання з безпеки своєї життєдіяльності.

Ефективним методом навчання основам пожежної безпеки є евакуація з навчального закладу чи будинку (квартири) за умови надання дітям повної самостійності під час виконання дій та прийняття рішень про евакуацію, визначення напрямків порятунку та його шляхи (через коридори, евакуаційні виходи, вестибюлі тощо). Педагог чи запрошений на ці заняття співробітник Служби порятунку при цьому обмежується функцією контролю. Серед його завдань

буде умовно вигадати місце виникнення пожежі та проаналізувати правильність дій молодшого школяра. Етапові практичного відпрацювання наявних умінь та навичок має передувати етап попереднього опрацювання теоретичного матеріалу. Перед тренувальною евакуацією спочатку вчителям, а потім школяреві слід розповісти про шляхи евакуації та евакуаційні виходи; показати, де вони розташовані у школі та куди ведуть. Цю інформацію має надавати спеціально запрошений представник місцевої пожежної охорони. Найефективнішим цей метод буде при взаємодії трьох сторін: рятувальники-педагоги-батьки. Завданням батьків у цьому випадку буде надання дітям необхідної протипожежної інформації відносно власної оселі, зокрема діти мають знати специфіку розташування кімнат у домашній оселі, шляхів евакуації з них, можливі варіанти виникнення пожежі та ймовірні шляхи порятунку у безпечне місце. Допомогти батькам з експертизою протипожежного стану домашньої оселі можуть рятувальники, спеціально запрошені для цього на батьківські збори.

Проте найбільш ефективними при формуванні в дітей молодшого шкільного віку необхідного обсягу знань, умінь та навичок з основ пожежної безпеки, ми вважаємо, є практично-ігрові тренінги з пожежної безпеки. Для цього заздалегідь розробляються спеціальні завдання з відпрацювання різних вигаданих пожежонебезпечних ситуацій в ігровій формі. Найпростіші вправи можна організувати на подвір'ї школи, біля будинку, влітку – на території дитячих оздоровчих таборів. Йдеться про найпростіші завдання, при виконанні яких діти можуть наочно побачити можливі варіанти подолання пожежонебезпечної ситуації. Детально з цього приводу можна ознайомитися у матеріалах наших попередніх здобутках [15; 16; 17].

Висновки і пропозиції. Тим самим, можна констатувати, що на сучасному етапові ефективного формування стійких протипожежних знань, умінь і навичок не можна досягти лише опануванням матеріалу зі шкільних підручників. Корисним є знайомство вчителів з провідними здобутками зарубіжних та українських методистів і науковців у галузі пожежної безпеки. Важливого значення слід надавати оптимальному вибору ефективних форм і методів виховної роботи зі школярами при формуванні протипожежних вмінь і навичок. Найбільш ефективним методом отримання необхідних знань, умінь і навичок з основ пожежної безпеки у школярів молодшого шкільного віку є гра. Використання ігрових ситуацій дає змогу ілюструвати приклади із життєвих ситуацій виникнення загорань та пожеж, моделювати поведінку дитини в небезпечних для життя умовах; сприяє формуванню самостійності вихованця за рахунок набуття стійких знань, умінь і навичок. При використанні ігрових методів для оволодіння навичками пожежної безпеки доцільним є залучення до процесу навчання й виховання співробітників пожежної охорони. Це дозволить підвищити рівень знань у дітей щодо дій у разі виникнення пожежі та відпрацювати правильний алгоритм дій. Відтак досі на часі розробка нової системи організації навчання дітей основам пожежної безпеки, що, своєю чергою, вимагає більш ґрунтовного наукового осмислення.

Список літератури:

1. Ващенко О.М. Формування у молодших школярів компетенцій безпеки життєдіяльності : теоретичний аспект / О.М. Ващенко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2014. – Вип. 18. – С. 99–106.
2. Воробієнко П.П. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник / П.П. Воробієнко, М.В. Захарченко, Л.В. Орел. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2013. – 76 с.
3. Гуріненко І. Дидактичні умови навчання правилам пожежної безпеки молодших школярів / І. Гуріненко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини. Педагогічні науки. – 2010. – № 1. – С. 60–69.
4. Дивак В.В. Енциклопедія виживання : навчальний посібник / В.В. Дивак, А.П. Юхименко. – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2003. – 156 с.
5. Желібо Є. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник / Є. Желібо, Н. Заверуха. – К.: Каравела, 2003. – 328 с.
6. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/>.
7. Красоткіна Н.Г. Виховні бесіди про правила дорожнього руху та протипожежної безпеки. 1–4 класи / Н.Г. Красоткіна. – Тернопіль: Мандрівець, 2006. – 136 с.
8. Митохір Н. Основи здоров'я. 3 клас : посібник для вчителя / Н. Митохір, С. Янусь. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2012. – 112 с.
9. Національна доповідь про стан пожежної та техногенної безпеки в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://mns.gov.ua/>.
10. Обертинська А.П. Бережи себе, малюк! : навчальний посібник для дітей молодшого шкільного віку та їх батьків / А.П. Обертинська, З.В. Огороднійчук, А.С. Сичевський. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Росава-Н, 2009. – 112 с.
11. Основи здоров'я. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>.
12. Протипожежна безпека : збірник для допомоги вчителям і вихователям у викладанні основ протипожежної безпеки / упоряд. М. Сорока ; ред. Г. Сапун. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 80 с.
13. Тесля В. Юний пожежник : книга-гра : для дітей молодшого шкільного віку / В. Тесля. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2012. – 32 с.
14. Удовенко М.А. Методика формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи у процесі вивчення «Основ здоров'я» / М.А. Удовенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – 2014. – № 43. – С. 238–246.
15. Черкашин О.В. Форми та методи виховної роботи з молодшими школярами при навчанні основ пожежної безпеки / О.В. Черкашин // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / ред. кол.: акад. І.Ф. Прокопенко (голов. ред.) та інші; Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. – Вип. 45. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2015. – С. 105–114. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://gepositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6370>.
16. Черкашин О.В. Основи пожежної безпеки в системі навчання та виховання молодших школярів / О.В. Черкашин // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 3(85). – С. 152–157. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://gepositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6372>.
17. Черкашин О.В. Навчання молодших школярів пожежній безпеці: сучасний стан проблеми / О.В. Черкашин // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2016. – № 3. – С. 182–189. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://gepositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6374>.

Черкашин А.В.

Національний університет громадянської захисти України

**ФОРМИРОВАНИЕ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЗНАНИЙ
О ПОЖАРОТУШЕНИИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ****Аннотация**

В статье изучен содержательный материал по основам пожаротушения для младших школьников и дана оценка эффективности его использования в воспитательном процессе. Акцентировано внимание на соответствии его содержания для использования школьниками в практической плоскости с точки зрения практической готовности к самозащите. Рассмотрен ряд авторских разработок по решению задач обучения детей младшего школьного возраста основам пожаротушения. На основе анализа учебно-методической, научной литературы по затронутой проблематике, сделаны выводы о систематизации и необходимости единого подхода к решению обозначенной проблематики, а значит разработку новой системы организации обучения детей основам пожарной безопасности, что требует более основательного научного осмысления. Раскрыты причины незнания младшими школьниками основ пожаротушения и даны методические рекомендации по совершенствованию формирования у них противопожарных знаний.

Ключевые слова: формирование знаний о пожаротушения, алгоритм правильных действий, навыки пожарной безопасности, практические отработки, безопасная деятельность.

Cherkashyn O.V.

National University of Civil Protection of Ukraine

FORMATION IN FUTURE SCHOOLS OF KNOWLEDGE OF FIRE EXPOSURE: MODERN STATE OF THE PROBLEM

Summary

In the article the content material for junior schoolchildren about fire extinguishing is examined and the effectiveness of its use in the educational process is given. The emphasis is placed on the relevance of its content for use by students in practical terms in terms of practical readiness for self-defense. A number of author's work on solving the problems of teaching children of elementary school age is considered as the basic notion of fire fighting. On the basis of analysis of educational and methodological, scientific literature on the problematic issues, conclusions about the systematization and the necessity of a unified approach to the solution of this problem are made, and therefore the development of a new system for organizing the teaching of children to the basics of fire extinguishing, requiring more thorough scientific reflection. The reasons of ignorance of the basics of fire safety by younger school students and the methodical recommendations for the improvement of the formation of fire knowledge in them are disclosed.

Keywords: formation of knowledge about fire fighting, algorithm of correct actions, fire safety skills, practical workouts, safe activity.